

Särtryck ur

CJP NYHETSREV

Nr 47:1 Juni 2009

INDIVIDEN OCH KOLLEKTIVET

av Erik Nisser

I nionde bandet av sina samlade verk skriver Jung så här: ”Essensen av den moderna psykologin ... är att det finns en ... medfödd, förmedveten och omedveten *individuell* struktur i psyket” (CW 9i: 151 – min kursivering). Det är väl på denna idé som hela det mödosamma arbetet Jung lade ner på att framhäva individuationens enorma vikt för det mänskliga psyket ytterst vilar. Människan är förutbestämd, redan från eller rentav från *före* födelsen, att bli en unik individ – och att i någon mening vara avvikande.

Erik Nisser, fil kand och översättare, är CJP/IDPs kursadministratör. Seminarieledare inom områdena drömpsychologi samt symbolik och symbollära. Ämnesansvarig för området symbolik och symbollära.

På sin tid var detta ett ganska djärvt påstående, inte minst då väldiga politiska rörelser, marknadskrafter, industri och vetenskaplig forskning snarare strävade efter att både beskriva och skapa ett slags genomsnittsmänniska, den statistiskt sett normala person som gick att styra och regera över, vars konsumtionsmönster var förutsägbara och som till på köpet gick att studera helt lidelsefritt och objektivt. I ljuset av dessa krafter försvann den mänskliga individualiteten ur sikte, helt överskuggad av den upplysta fantasin om en restlöst begriplig, förnuftig och därför kontrollerbar människa. Dostojevskij hade anat oråd redan mot mitten av 1800-talet, då han förfasades över den drömda, nya, sköna värld som frammanades vid världsutställningen i London på 1850-talet. Det var efter intrycken därifrån som han skrev vad han själv ansåg vara sin ”sannaste” bok om människan – Anteckningar från ett källarhål. Där sitter i källarhålet en förkrympt liten man och formligen frossar i sin svaghet, i sin uselhet och subjektivitet på ett sätt som gör det fullständigt klart att alla människor bär en snarlik källarperson inom sig, och att denna undanskuffade del är en förnekad kärna i varje enskild individ. Med Freud kom det så till en djupgående analys av källarmänniskan och hos Jung fick hon en nästan lika träffande benämning – skuggan. Men samhället i stort trampa-

de oförtrutet vidare i riktning mot de rätta ledens avindividualisering. Och gör så än idag.

Naturligt nog, måste man säga. Det ligger i samhällets natur att vilja hålla individen kort, bekämpa hennes nycker och främja den strömlinjeformade människan. Ett av de mest svårhanterliga motsattpar människan brottas med är just individ kontra kollektiv, den enskilde och gruppen.

Såsom ”essensen av den moderna psykologin” är formulerad i det inledande Jung-citatet, håller det fram en bild av psykologin i största allmänhet som varmt humanistisk, med fokus på den individuella människan och hennes svårigheter och potential. Men även naturvetenskapen har på senare år alltmer börjat intressera sig för individen. Rätt många biologer och etologer har riktat ljuset mot just individualiteten bland både människor och djur. Med stöd i genetiken – som ju sedan länge vetat att varje ny individ, till och med bland bläckfiskar, har en helt egen genetisk struktur, en oförutsägbar blandning av sina bägge föräldrars – har man ställt sig frågan vad detta fyller för syfte. På vilket sätt tjänar det arten att bestå av individer som sinsemellan är olika? Det svar de tänker sig är inte så förvånande – arten vinner på detta experimenterande med skilda genuppsättningar därför att det hela tiden verkar för att någon struktur med tiden ska visa sig vara mer livskraftig och överlevnadsduglig än andra, så att alltså arten som sådan ges bättre utsikter att fortbestå. Evolutionen betjänar sig alltså av denna mekanism.

Det är intressant att sammanföra denna tankegång med psykologin. Om de genetiska skillnaderna ger upphov till olika personligheter, och det evolutionära syftet med de genetiska skillnaderna är att främja släktets fortbestånd, då gör ju människan sin egen art en tjänst om hon strävar efter att utveckla, förverkliga och *vara* sin ”medfödda, förmedvetna och omedvetna individuella psykiska struktur”. Det var inte minst detta Jung menade när han hävdade

”Människan kommer till jorden med sin medfödda, omedvetna, individuella psykiska struktur, men skolas genast in i kollektivets normer. Hon bibringas uppfostran, skolning, bildning, värderingar och en moral som ska rimma med samhällets etiska grunder.”

att individuation är något helt annat än simpel individualism, egoism och självupptagenhet. Förverkligandet av den i varje individ nedlagda genetiska potentialen gynnar inte bara individen själv, utan är *också* den enskildes bidrag till kollektivets fromma.

Nu innebär ju inte den personliga utvecklingen att själva genetiken i sig ”förädlas”. Individuationens välgärning ligger förstas på ett annat plan, ett socialt och kulturellt, ett plan av *mening*.

Människan kommer till jorden med sin medfödda, omedvetna, individuella psykiska struktur, men skolas genast in i kollektivets normer. Hon bibringas uppfostran, skolning, bildning, värderingar och en moral som ska rimma med samhällets etiska grunder. Det säger sig självt att stora delar av den givna individuella psykiska strukturen skalas bort, lämnas outvecklad eller förbjuds under denna process. Men det är samtidigt helt nödvändigt att så sker. All medfödd potential är ju inte säkert livsbefrämjande. Som Edward Edinger uttrycker det i de TV-intervjuer han gav på sin ålders höst, är det ”oerhört viktigt att barnet kan identifiera sig som en person som är *bra*, en *god* människa som minsann *inte* gör dåliga saker”. Det sörjer för en god självkänsla och en sund självtillit att uppfylla kollektivets nor-

CJP NYHETSREV

ISSN 1652-2125

Utges av CJP Centrum för Jungiansk Psykologi AB två ggr/år (juni och december). Upplagga 5.000. Ansv. utgivare: Gunlög Raihle.

mer och därmed vinna gruppens bekräftelse. Och det är ett *conditio sine qua non* att människan utvecklar ett moraliskt sinne innan hon över huvud taget kan ge sig i kast med den vanskliga individuationen.

Men de individuella anlag som samhället inte kunnat bekräfta finns ju inte desto mindre kvar, i form just av potential. Och all potential strävar efter aktualisering och förverkligande. Förr eller senare kommer åtminstone någon del av denna potential att tränga sig fram mot jaget och pocka på uppmärksamhet. En av Jungs grundtankar är att psyket som helhet är ett självreglerande system som strävar efter balans och jämvikt. I den mån jaget tenderar att identifiera alltför mycket med kollektiva normer – för att vara *bra* i Edingers mening – så svär det helt naturligt mot den medfödda *individuella* strukturen i psyket. Jaget är för mycket bundet till *yttre* auktoriteter och gestalter, låt vara i en internaliserad form. Den egna, individuella auktoriteten svävar omkring i projektion. För jaget självt kan det framstå som helt naturligt att vara den goda medborgaren, men för någonting i det inre, för "skuggan", "källarmänniskan" eller helt enkelt för det omedvetna, är det rena onaturen. För att utjämna denna inre motsättning, denna inre konflikt, börjar den psykiska självregleringens kvarnhjul att mala. Och därmed sätter det igång en besvärlig, smärtsam och inte så lite farlig process.

Om regleringen "lyckas", det vill säga om processen kan mynna ut i ett mer omfattande jag, som kan leva i spänningsfältet mellan inre och yttre auktoritet, mellan den inre medfödda psykiska strukturen och vad samhället kräver, blir en av följderna att den tidigare kollektiva identiteten berikas med ett inslag av individuella värden. Människan lever mer efter sina sub-

jektiva värderingar – och det är inte minst därför som det är så utomordentligt viktigt att hon redan dessförinnan, med början i unga år, har utvecklat sitt moraliska omdöme, alltså förmågan att vara *bra*. Annars blir hon lätt ett rov för sin egen potential för destruktivitet och ondska. Den värsta huliganen har hon inom sig själv. Och hon upplever i sitt eget väsen, i sin egen person, kampen mellan gott och ont, något som hon tidigare mest upplevt utanför sig.

På kuppen får livet en ny och annorlunda mening. Upplevelsen av mening kommer sig inte längre främst av att uppfylla kollektivets krav och av att vinna dess bekräftelse. Det meningsfulla blir i stället att mera helhjärtat ägna sig åt det som subjektivt har större värde, som mobiliserar energin och drar individens intresse till sig. *To follow one's bliss*, som Joseph Campbell så vackert (och oöversättligt) uttryckt det. Det blir också att leva i förhållande till ett mysterium – för det som har värde, det som upplevs som meningsfullt och som utövar en lockelse, är i grund och botten aldrig något som man känner fullt ut. Det välkända och hemtama blir snart rätt tomt på mening, ett fenomen som Marie-Louise von Franz i boken *Katten* nämner som "en tragisk dimension av medvetandet". Visst kan det vara tryggt med det kända, och i olika faser är trygghet ett definitivt behov, men livet tål inga längre stilstånd – och det självreglerande psyket gör snart sitt för att mala ner en ensidig hållning.

Upplevelsen av mening förutsätter ett möte med något väsentligen *okänt*. Annars skulle den meningssökande instinkten hos människan inte ens aktiveras. Det är ett annat sätt att säga att den enskildes mer mogna vandring genom livet, med hänsyn till kollektivets normer men inte i försvurenhet till dem, alltså indivi-

duationen, är ett liv i symbolens tecken. Det som upplevs som meningsfullt, det har en symbolisk karaktär, antingen det rör sig om en hobby, ett föremål eller mötet med en annan människa.

Denna vandring leder alltså individen genom okända landskap. Det är inte minst landskapen i hennes eget medfödda, omedvetna individuella psyke. Och det är egentligen endast från dessa okända landskap som det större, bestående samhället kan hämta sina förnyelseimpulser. Genom att gå sin väg och "uppleva sig själv" genom upplevandet av livet självt, har människan en chans att hämta hem till samhället just det som samhället saknar och ofta nog dessutom vägrar kännas vid – men ändå har ett skriande behov av. Vi hamnar där vi började – i konflikten mellan individ och kollektiv, men har på vägen fått en glimt av Jungs uppfattning om en tänkbar, om inte lösning, så i alla fall fruktbar hållning i denna eviga konflikt.

I Anders Wahlgrens dokumentär om konstnären Otto G Carlsund intervjuas en annan känd, svensk modernist, konstnären Erik Olsson. På tal om något helt annat säger han på sin lite sävliga, jordnära halländska: "Jaa, konsten handlar ju alltid om att i någon form av bild framställa det som ingen någonsin har sett förut." Det är ju inget litet bidrag av en individ till mänskligheten i stort! Och noga räknat ser vi alla, var och en, en värld som ingen annan sett.

Erik Nisser

Centrum för Jungiansk Psykologi AB

Vintervägen 29, S-169 54 Solna. Tel/fax 08-83 07 00